

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وزارت علوم و تحقیقات

دانشگاه بین‌المللی امام خمینی

IMAM KHOMEINI
INTERNATIONAL UNIVERSITY

دانشکده: علوم اجتماعی

بررسی مقایسه‌ای سیاست آمریکا نسبت به برنامه هسته‌ای
هند و پاکستان و برنامه هسته‌ای ایران

پایان‌نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته علوم سیاسی

صغری عالیپور

استاد راهنما:

دکتر فرهاد درویشی

استاد مشاور:

دکتر بهرام نوازنی

زمستان ۱۳۹۳

هَنْ لَمْ يَشْكُرِ الْخَالِقِ الْمَخْلُوقَ لَمْ يَشْكُرِ الْخَالِقِ

سپاس و ستایش مرخدای را جل جلاله که آثار قدرت او چهره روز روشن، تابان است و انوار حکمت او در دل شب تار، درخشان. آفریدگاری که خویشتن را به ما شناساند و درهای علم را گشود و عمری و فرصتی عطا فرمود تا بدان، بنده ضعیف خویش را در طریق علم و معرفت بیازماید.

باتقدیر و شکر

از استاد محترم راهنا، جناب آقای دکتر فرهاد درویشی؛

و استاد محترم مشاور، جناب آقای دکتر بهرام نوازنی، به خاطر راهنمایی ها و یاری های بی دریغشان؛ و همچنین، همسر عزیزم که همواره پشتیبانی مطمئن و محکم برای من بوده اند.

تقدیم بہ، مہسر عزیزم

بہ مہربانی فرشتہ ای کہ سحطات ناب باور بودن، لذت غرور دانستن، جسارت توانستن،
عظمت رسیدن و تمام تجربہ ہای یکتای زیبایی زندگی ام مدیون حضور سبزاو، ستم.

چکیده

با توجه به مزایای انرژی هسته‌ای در جهان امروز اغلب کشورها در تلاش برای دستیابی به آن هستند. انرژی هسته‌ای همچون شمشیر دولبه داری دو مصرف کاملاً متضاد است. از سویی موجب آبادانی و توسعه یک کشور می‌شود و از سوی دیگر به عنوان یک ابزار جنگی می‌تواند مورد استفاده واقع شود که این امر موجب نگرانی‌های بین‌المللی نسبت به استفاده از آن شده است. در این راستا تعداد معدودی از کشورها به آن دست پیدا کرده اند که هند و پاکستان از جمله این کشورها هستند. ایران نیز که در تلاش برای دستیابی به آن است با مخالفت‌های آمریکا مواجه شده است. این در حالی است که آمریکا حامی فعالیت هسته‌ای هند و پاکستان بوده است. لذا این نوشتار در پی پاسخگویی به این سوال است که سیاست آمریکا نسبت به برنامه هسته‌ای هند و پاکستان و برنامه هسته‌ای ایران چه تفاوتی وجود دارد؟ فرض اصلی این نوشتار مبتنی بر این امر است آمریکا نسبت به برنامه هسته‌ای هند و پاکستان سیاست مماشات و همکاری و نسبت به برنامه هسته‌ای ایران سیاست مخالفت و عناد را در پیش گرفته است.

دلیل اصلی سیاست مماشات آمریکا نسبت به برنامه هسته‌ای هند و پاکستان دو قطبی بودن نظام بین‌الملل و وابستگی سیاسی این دو کشور به یکی از دو ابر قدرت آمریکا و شوروی سابق بوده و دلیل اصلی سیاست مقابله آمریکا نسبت به برنامه هسته‌ای ایران، تعارض منافع جهانی و منطقه‌ای ایران با آمریکا از ابتدای انقلاب اسلامی تاکنون می‌باشد. این نوشتار مبتنی بر فرضیه پیش رفته و توانسته است آن را اثبات نماید. در نگارش این پایان‌نامه از روش توصیفی - تحلیلی استفاده شده و گردآوری داده‌ها بصورت کتابخانه‌ای و از طریق جمع‌آوری اطلاعات از منابع مختلف شامل کتب مرتبط، پایگاه‌ها و بانک‌های اطلاعاتی و ... می‌باشد.

کلید واژه: انرژی هسته‌ای، سلاح هسته‌ای، نظام دو قطبی، آمریکا، ایران، پاکستان، هند

فهرست مطالب

۱	فصل اول : کلیات پژوهش
۲	۱-۱- بیان مسئله
۵	۲-۱- سوالات پژوهش
۶	۳-۱- فرضیه
۶	۴-۱- متغیرها
۶	۵-۱- سوابق پژوهشی
۷	۶-۱- اهداف پژوهش
۷	۷-۱- بیان روش و انجام مراحل کار تحقیق
۸	فصل دوم : چگونگی شکل گیری دستیابی به انرژی هسته‌ای و تلاش‌های بین المللی برای قاعده مهندسازی آن
۹	مقدمه
۹	۱-۲- انرژی هسته‌ای و تاریخچه شکل گیری آن
۱۲	۲-۲- استفاده صلح آمیز از انرژی هسته‌ای
۱۴	۳-۲- استفاده غیر صلح آمیز از انرژی هسته‌ای
۱۶	۴-۲- تلاش‌های بین المللی برای قاعده مهندسازی انرژی هسته‌ای
۱۷	۱-۴-۲- کنفرانس عدم ادامه آزمایش‌های هسته‌ای
۱۷	۲-۴-۲- انعقاد معاهده منع محدود آزمایش‌های هسته‌ای (PTBT)
۱۸	۳-۴-۲- انعقاد معاهده منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای (NPT)
۲۱	۴-۴-۲- معاهده منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای (CTBT)
۲۲	خلاصه فصل
۲۵	فصل سوم: اهداف و سیر تحول برنامه هسته‌ای دو کشور هند و پاکستان
۲۶	مقدمه
۲۶	۱-۳- کشور هند
۲۷	۱-۱-۳- سیاست، اقتصاد و قدرت در هند
۲۸	۲-۱-۳- سیر تحول برنامه هسته‌ای هند
۲۹	۳-۱-۳- اهداف هند در پیگیری برنامه هسته‌ای
۳۱	۲-۳- کشور پاکستان
۳۱	۱-۲-۳- سیاست، اقتصاد و قدرت در پاکستان
۳۲	۲-۲-۳- سیر تحول برنامه هسته‌ای پاکستان
۳۴	۳-۲-۳- اهداف پاکستان در پیگیری برنامه هسته‌ای

۳۵	خلاصه فصل
	فهرست مطالب
۳۷	فصل چهارم: روند برنامه هسته‌ای ایران و اهداف آن
۳۸	مقدمه
۳۸	۱-۴- نظام جمهوری اسلامی ایران
۳۹	۱-۱-۴- تحلیل سیاست خارجی نظام جمهوری اسلامی ایران
۴۰	۲-۱-۴- وضعیت اقتصادی جمهوری اسلامی ایران
۴۱	۳-۱-۴- اقتدار سیاسی نظام جمهوری اسلامی ایران
۴۳	۲-۴- تاریخچه برنامه هسته‌ای ایران
۴۵	۳-۴- اهداف ایران در پیگیری برنامه هسته‌ای
۴۹	نتیجه‌گیری فصل
۵۰	فصل پنجم: سیاست آمریکا در مقابل برنامه هسته‌ای هند و پاکستان
۵۱	مقدمه
۵۱	۱-۵- سیاست آمریکا در مقابل برنامه هسته‌ای هند
۵۲	۱-۱-۵- در دوران جنگ سرد
۵۳	۲-۱-۵- بعد از جنگ سرد
۵۴	۳-۱-۵- بعد از ۱۱ سپتامبر
۵۶	۲-۵- سیاست آمریکا در مقابل برنامه هسته‌ای پاکستان
۵۷	۱-۲-۵- دوران جنگ سرد
۵۸	۲-۲-۵- بعد از جنگ سرد
۵۹	۳-۲-۵- بعد از واقعه ۱۱ سپتامبر
۶۱	خلاصه فصل
۶۲	فصل ششم: سیاست آمریکا در مقابل برنامه هسته‌ای ایران
۶۳	مقدمه
۶۳	۱-۶- سیاست آمریکا در مقابل برنامه هسته‌ای ایران در طی دوران جنگ سرد
۶۳	۱-۱-۶- سیاست آمریکا در مقابل برنامه هسته‌ای ایران در دوره حکومت پهلوی
۶۵	۱-۶-۲- سیاست آمریکا در مقابل برنامه هسته‌ای ایران بعد از وقوع انقلاب اسلامی ایران
۶۶	۲-۶- دوران پس از جنگ سرد
۶۶	۱-۲-۶- پس از جنگ سرد تا ۱۱ سپتامبر
۶۹	۲-۲-۶- بعد از حادثه ۱۱ سپتامبر
۷۳	خلاصه فصل

۷۴ **فصل هفتم: بررسی مقایسه‌ای سیاست آمریکا نسبت به برنامه هسته‌ای هند و پاکستان با برنامه هسته‌ای ایران**

فهرست مطالب

۷۵	مقدمه
۷۶	۱-۷ ساختار نظام بین‌المللی
۷۷	۱-۱-۷-۱-۱-۷ نظام دو قطبی
۷۹	۱-۱-۷-۲-۱-۷ نظام تک قطبی
۸۱	۱-۱-۷-۳-۱-۷ وقوع حادثه ۱۱ سپتامبر
۸۱	۱-۱-۷-۲-۲-۷ ساختار سیاسی نظام جمهوری اسلامی ایران
۸۲	۱-۱-۷-۲-۲-۷-۱-۲-۷ ایدئولوژی حاکم بر سیاست خارجی ایران
۸۳	۱-۱-۷-۲-۲-۷-۲-۲-۷ اصول حاکم بر قانون اساسی
۸۵	۱-۱-۷-۳-۲-۷ تضاد منافع با ایالات متحده
۸۵	۱-۱-۷-۳-۲-۷-۳-۲-۷ سیاست و حکومت در آمریکا
۸۶	۱-۱-۷-۳-۳-۷-۱-۳-۷ حمایت از اسرائیل
۸۷	۱-۱-۷-۲-۳-۷-۲-۳-۷ نظام سیاسی در ایالات متحده
۸۸	۱-۱-۷-۳-۳-۷-۳-۳-۷ اتهام حمایت ایران از گروه‌های تروریستی
۸۹	خلاصه فصل
۹۱	نتیجه‌گیری
۹۷	منابع

فصل اول کلیات پژوهش

۱-۱- بیان مسئله

سیر افکار بشری با پایان یافتن دو جنگ جهانی و تلفات انسانی و اقتصادی چشمگیر، روندی صلح‌طلبانه را در می‌نوردید. از این زمان بود که در روابط میان غرب و شرق اختلالاتی بوجود آمد و روابط دوستانه تبدیل به جنگی سرد شد. در این دوره دو قدرت برتر جهانی (آمریکا و روسیه) در مقابل یکدیگر قرار گرفتند و مسابقه تسلیحاتی میان این کشور آغاز گردید. این روند تا اوایل دهه ۱۹۹۰ با فروپاشی شوروی سابق ادامه داشت. در طی این مدت انجام فعالیت‌های هسته‌ای تنها با هدف بازدارندگی، صورت می‌گرفت (تدینی، ۱۳۸۹: ۱۳۹). این انرژی علاوه بر داشتن پتانسیل نظامی، دارای کاربردهایی در جهت توسعه کشورها است.

کاربرد صلح‌آمیز با اهداف اقتصادی از دانش هسته‌ای و کاربرد گسترده آن در حوزه‌های گوناگون مانند تولید برق (با نیروگاه‌های اتمی)، کاربرد رادیو ایزوتوپ‌ها در صنایع پزشکی، کاربرد پرتوها در صنایع فلزی و ... موجب شده تا اهمیت استفاده و بهره‌گیری از این انرژی افزایش یابد (احمدی، ۱۳۹۰: ۱۸۲). لذا طبیعی است که غالب کشورها در درصدد دستیابی به این انرژی باشند.

هند در سال ۱۹۷۴ به هنگام انجام نخستین آزمایش هسته‌ای خود در زمان نخست‌وزیری خانم ایندیرا گاندی^۱ از سوی برخی محافل داخلی تحت فشار قرار گرفت تا آزمایش‌های هسته‌ای خود را در چارچوب یک برنامه تسلیحاتی مشخص آشکارا به جهانیان اعلام کند تا بتواند به جرگه پنج کشور هسته‌ای جهان بپیوندد. اما از آنجا که این کشور در آن زمان رهبری نهضت عدم تعهد را بر عهده داشت و در سیاست‌های اعلامی خویش نفی سلطه و عدم استفاده از تسلیحات هسته‌ای را تبلیغ می‌کرد و از سوی دیگر از روابط نزدیک و کمک‌های بی‌دریغ نظامی اتحاد جماهیر شوروی سابق برخوردار بود، از این کار چشم پوشید. با این حال، هند همواره با اشاره به اینکه از هر پنج نفر ساکنان کره زمین یک نفر هندی است، و همچنین با تکیه بر توانمندی‌های نظامی و اقتصادی‌اش، خواستار شناسایی خود به عنوان یک قدرت بزرگ و داشتن کرسی دائمی در شورای امنیت سازمان ملل متحد بوده است (ثقفی عامری، ۱۳۷۷: ۱۴۶).

در رابطه با حمایت ایالات متحده از برنامه هسته‌ای هند، باور اندیشمندان و تحلیلگران سیاسی بر این است که همکاری هسته‌ای غیرنظامی آمریکا و هند با رساندن هند به حد استانداردهای بین‌المللی هدف‌های پیمان جلوگیری از گسترش جنگ افزارهای هسته‌ای را تأمین خواهد کرد و از این رو محمد البرادعی مدیر کل پیشین آژانس بین‌المللی اتمی بر لزوم همکاری هسته‌ای غیرنظامی آمریکا و هند انگشت گذاشته بود (شفیعی و ماندنی، ۱۳۹۰: ۱۳۸). که با امضای پیمان

^۱ Indira Gandhi

هسته‌ای میان آمریکا و هند به اولویت سیاست خارجی آمریکا و تک قطبی سازه ژئوپولیتیکی جنوب آسیا تبدیل شده است. در حقیقت هند از یک «غیرمتعهد هوادار بلوک شرق» در دوران جنگ سرد، به یک «شریک استراتژیک» در دوران پس از جنگ سرد در روابطش با آمریکا تبدیل شده است. که این امر هند را نه تنها به یک قدرت در جنوب آسیا تبدیل شده بلکه در سراسر قاره آسیا نیز وزنه سیاسی و نظامی مهمی نیز به شمار می‌رود بطوری که هیچ بازی بزرگی در آسیا بی‌نقش آفرینی پویای هند نمی‌تواند به پیروزی برسد (همان: ۱۳۴).

پاکستان نیز در رقابت با هند و با هدف ایجاد نیرویی بازدارنده در برابر این کشور سرانجام در ۲۸ نوامبر سال ۱۹۸۸ دست به آزمایش هسته‌ای زد و عملاً به جرگه کشورهای هسته‌ای جهان پیوست. به عبارتی برای پاکستان، موضوع بازدارندگی هسته‌ای مشخصاً در قبال تهدید هند معنا دارد. پاکستان همواره نگران عدم توازن با هند در مورد سلاح‌های متعارف و همچنین احتمال تجاوز هند بوده و هست. ذوالفقار علی بوتو که در پست‌های مختلفی مسئولیت داشته است، مبحث بازدارندگی هسته‌ای را در قبال هند مطرح نمود. امری که تاکنون به عنوان یکی از پایه‌های اساسی دکترین هسته‌ای پاکستان تداوم یافته است. وی بر این باور پای فشر که جنگ‌های معاصر، جنگ‌هایی تمام عیار هستند و پاکستان برای چنین جنگ‌هایی به سلاح هسته‌ای نیازمند است (محب‌علی، ۱۳۷۹: ۹۴).

ایالات متحده علی‌رغم نگرانی از این موضوع، تا پیش از حادثه ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ از اتمی شدن پاکستان احساس تهدید چندانی نمی‌کرد. ولی واقعه مذکور که بانیان آن در افغانستان ماوا داشتند، آمریکا را به شدت هراسناک کرد. از سویی دیگر تشدید قدرت اسلام‌گرایان در داخل پاکستان مسئله امنیت انرژی هسته‌ای پاکستان را رفته رفته به یکی از مسائل اصلی پیش روی غرب قرار داد (متقی، ۱۳۹۰: چکیده). اما باید گفت در طول تمام سال‌های پس از استقلال، پاکستان و آمریکا از روابطی نزدیک و دوستانه برخوردار بوده‌اند. این روابط در بحران‌های منطقه‌ای، نقش تعیین‌کننده‌ای ایفا کرده است. در واقع ایالات متحده پاکستان را به عنوان سدنفوذ شوروی سابق میدانسته و برای مقابله با کمونیست از برنامه‌های هسته‌ای این کشور حمایت کرده است (همان: ۱۳۶).

پس از آن پاکستان بدون داشتن متحدی هم وزن هند خواهد توانست سیاست کاربرد هسته‌ای ضد هندی خود را ادامه دهد، در حالی که در عرصه دیپلماسی و روابط بین‌المللی، حجم هند با حجم پاکستان به هیچ وجه قابل مقایسه نیست. ارتقای روابط هند با آمریکا و اسرائیل به سطح استراتژیک، تلطیف رابطه هند با چین بخصوص توسعه رابطه این کشور با کشورهایی همانند ژاپن و در این سو با کشورهای اسلامی از جمله ایران، از مقبولیت سیاست‌های ضد هند پاکستان به شدت کاشته و در نتیجه، اصل پایدار سیاست اتمی این کشور به تدریج اعتبار خود را از دست داده است. آنچه اعتبار این دکترین را خدشه‌دار ساخته، عدم توجه پاکستان به تحولات اساسی در سیاست‌های اقتصادی و توسعه اقتصادی هند است، چرا که هند از سال‌های ابتدایی دهه ۹۰ با ایجاد تغییر در سیاست‌های توسعه‌ای خویش و تحول در زیر ساخت‌های آن، در ابتدا آرام و در سال‌های اخیر باشتابی غیرقابل رقابت در شد اقتصادی، نه تنها در برابر پاکستان، بلکه در سطح بین‌المللی جایگاه ویژه به دست آورده است. این روند هند را به آواری بر سر پاکستان خواهد کرد. لذا نتیجه استراتژی

حداقل بازدارندگی، پاسخی به ناکارآمدی بازدارندگی و ایجاد موازنه استراتژیک با هند به شمار می‌رود (محب علی، ۱۳۷۹: ۹۷). سیر افکار بشری با پایان یافتن دو جنگ جهانی و تلفات انسانی و اقتصادی چشمگیر، روندی صلح طلبانه را در می‌نوردد. این روند مثبت، زمینه‌ساز پیشرفت اهداف قدرت‌های هسته‌ای در زمینه عدم گسترش فناوری ساخت و تولید سلاح‌های هسته‌ای در کشورهای عدم برخوردار از سلاح‌های هسته‌ای در کشورهای عدم برخوردار از سلاح‌های هسته‌ای گردید. دهه ۱۹۵۰ نقطه عطف تصمیم ایجاد سازمانی جهانی برای استفاده صلح آمیز از انرژی اتمی بود. ترسیم خطوط اساسی ایجاد سازمانی که بتواند در این زمینه کارساز واقع شود، در سال ۱۹۵۳ به دنبال پیشنهاد آیزنهاور، رئیس جمهور وقت آمریکا، به مجمع عمومی سازمان ملل آغاز شد. از آن زمان به بعد، آژانس به عنوان یک سازمان بین‌المللی مستقل که مسئولیت هدایت استفاده از انرژی را در جهت رفاه بیشتر انسان‌ها بر عهده دارد، فعالیت خود را آغاز کرد (تدینی و توکلی، ۱۳۸۹: ۱۴۰).

در رابطه با ایران گفته می‌شود در حالی که سابقه تلاش این کشور برای به دستیابی به انرژی هسته‌ای به قبل از پیروزی انقلاب اسلامی باز می‌گردد و با پیوستن به معاهده منع گسترش سلاح هسته‌ای (N.P.T) در سال ۱۹۷۰ همواره در تعامل نزدیک با آژانس بین‌المللی انرژی اتمی بوده، به یک باره اقدامات این کشور مغایر با صلح جهانی معرفی می‌شود و مصرانه توقف این فعالیت‌ها خواسته می‌شود. بدین معنا که با وقوع انقلاب اسلامی موضع کشورهای غربی نسبت به برنامه هسته‌ای ایران کاملاً تغییر یافته و از حالت حمایتی به حالت تهاجمی تغییر موضع داده‌اند.

از نقطه نظر استراتژیک برای آمریکایی‌ها، مجموعه هشدار دهنده‌ای از عوامل مختلف در یک برهه زمانی فشرده و در مقطعی از درهم‌ریختگی شرایط ژئوپلتیکی و تغییر موازنه قوا در خاورمیانه، چنان کنار هم نشسته‌اند که اجازه تصور یک ایران مجهز به توانمندی‌های حساس اتمی را نمی‌دهند (امین محمدی، ۱۳۸۵: ۱۱). اما با وجود تمام مخالفت‌ها و تعطیل شدن فعالیت‌های هسته‌ای و ساخت نیروگاه‌های هسته‌ای توسط شرکت‌های فرانسوی و آلمانی در کشور، زمینه فعالیت‌های هسته‌ای در یک مرحله جدی و مستقل از دست بیگانگان فراهم شد. چنانکه در ۲۰ فروردین ۱۳۸۵ چرخه سوخت هسته‌ای در جمهوری اسلامی ایران به صورت بومی و ایرانی تکمیل گردید (تدینی و توکلی، ۱۳۸۹: ۱۴۱).

از همین رو شورای حکام آژانس بین‌المللی هسته‌ای به سرکردگی آمریکا، در تاریخ ۴ فوریه ۲۰۰۶ میلادی قطعنامه را درباره برنامه هسته‌ای ایران به تصویب رساند که در آن از مدیر کل آژانس خواسته شده بود تا کلیه گزارش‌ها و قطعنامه‌های مصوب آژانس که در آن از مدیر کل آژانس خواسته شده بود تا کلیه گزارش‌ها و قطعنامه‌های مصوب آژانس در ارتباط با موضوع یاد شده را به شورای امنیت سازمان ملل متحد گزارش کند. این قطعنامه همچنین از دبیرکل خواسته بود تا گزارشی پیرامون میزان اجرای قطعنامه‌های آژانس توسط ایران را بلافاصله پس از نشست بعدی شورای حکام در ماه مارس ۲۰۰۶ میلادی به همراه هر قطعنامه اضافه دیگر به شورای امنیت ارائه کند. بدیهی است پاسخ شورای امنیت به این وضعیت در جلوگیری از بالاگرفتن وضعیت پرونده هسته‌ای ایران و تبدیل آن به یک بحران و نیز تضمین این که آژانس بین‌المللی انرژی هسته‌ای قادر خواهد بود تحقیقات خود در مورد فعالیت‌های هسته‌ای گذشته ایران و

نیات فعلی آن را تکمیل و این نکته را مشخص کند که آیا برنامه هسته‌ای ایران صرفاً برای اهداف و مقاصد صلح‌آمیز است یا نه؟، از جایگاهی حیاتی برخوردار است (حسینی، ۱۳۸۵: ۴۳۵). با توجه به تحریم‌های اقتصادی که توسط غرب و خصوصاً آمریکا بر علیه کشور ایران صورت می‌گیرد و مخالفت‌هایی که در زمینه برنامه هسته‌ای ایران از سوی این کشور وجود دارد مقایسه میان برخورد این کشور با برنامه هسته‌ای کشورهای همسایه و منطقه می‌تواند از نیات واقعی این کشور نسبت به نظام جمهوری اسلامی ایران پرده بردارد. چرا که با وجود تمام تلاش‌های که ایران در راستای اثبات ادله مبتنی بر صلح‌آمیز بودن برنامه هسته‌ای خود انجام داده دکتربین آمریکا کماکان مبتنی بر تداوم سیاست‌های خصمانه است. این پایان‌نامه نقطه ثقل کار خود را بر این امر قرار داده تا با بررسی چگونگی مواضع آمریکا نسبت به برنامه هسته‌ای هند، پاکستان و ایران و نیز توجه به علل تفاوت در برخوردها، تبعیض‌آمیز بودن این رویکردها را مورد تاکید قرار دهد.

۱-۲- سوالات پژوهش

۱-۲- سوال اصلی: چه تفاوتی در سیاست آمریکا نسبت به برنامه هسته‌ای هند و پاکستان و برنامه هسته‌ای ایران وجود دارد؟

۱-۲-۱- سوالات فرعی پژوهش

- ۱- دستیابی به انرژی هسته‌ای و تلاش‌های بین‌المللی برای قاعده‌مندسازی آن چگونه بوده است؟
- ۲- اهداف و سیر تحول برنامه هسته‌ای هند و پاکستان چگونه بوده است؟
- ۳- اهداف و سیر تحول برنامه هسته‌ای ایران چگونه بوده است؟
- ۴- سیاست آمریکا در مواجهه با برنامه هسته‌ای هند و پاکستان چگونه بوده است؟
- ۵- سیاست آمریکا در مواجهه با برنامه هسته‌ای ایران چگونه بوده است؟
- ۶- تفاوت‌ها و اشتراکات سیاست آمریکا نسبت به برنامه هسته‌ای هند، پاکستان و ایران چه می‌باشد؟

۱-۳- فرضیه

به نظر می‌رسد که دلیل اصلی سیاست ممانعت آمریکا نسبت به برنامه هسته‌ای هند و پاکستان دو قطبی بودن نظام بین‌الملل و وابستگی سیاسی این دو کشور به یکی از دو ابر قدرت آمریکا و شوروی بوده و دلیل اصلی سیاست مقابله آمریکا نسبت به برنامه هسته‌ای ایران، تعارض منافع جهانی و منطقه‌ای ایران با آمریکا از ابتدای انقلاب اسلامی تاکنون می‌باشد.

۴-۱- متغیرها

متغیرهای مستقل: برنامه هسته‌ای هند و پاکستان، ایران

متغیر وابسته: سیاست آمریکا نسبت به برنامه هسته‌ای هند، پاکستان و ایران

۱-۵- سوابق پژوهشی

در این زمینه مقالات بسیاری به عرصه چاپ رسیده است اما تعداد کتاب‌های که به چاپ رسیده بسیار محدودند. بطور کلی در میان آثار به چاپ رسیده که به بررسی و مطالعه برنامه هسته‌ای در نظام جمهوری اسلامی ایران پرداخته‌اند، می‌توان به چند مورد اشاره کرد. از جمله می‌توان به مقالاتی از جمله؛ ایران هسته‌ای در گریودار شورای حکام تا شورای امنیت: عباس تدینی و ناهید توکلی (۱۳۸۹)؛ در ابتدای این مقاله ضمن اشاره به تلاش ایران برای دستیابی به انرژی هسته‌ای و پیوستن به معاهده N.P.T در سال ۱۹۷۰ و تعامل نزدیک با آژانس بین‌المللی انرژی اتمی، به مخالفت‌های شدید آمریکا با فعالیت‌های هسته‌ای این کشور اشاره می‌کند همچنین «شورای امنیت و برنامه هسته‌ای ایران»: امیر حسین حسینی که به دو بخش تقسیم شده است در بخش اول نحوه تصمیم‌گیری و اعمال تحریم‌های اقتصادی توسط شورای امنیت را مطرح می‌کند و در بخش دوم نیز به وضعیت فعالیت‌های هسته‌ای ایران توجه دارد. همچنین مقاله «حقوق بین‌الملل و برنامه هسته‌ای ایران»: علی امیدی و آرزو نصری که در این مقاله ضمن توجه به اصول حقوقی شناخته شده در روابط بین‌الملل فعالیت‌های هسته‌ای ایران را امری قانونی دانسته و هیچ موردی را برخلاف حقوق بین‌الملل نیافته‌اند.

در سطحی دیگر می‌توان به برخورد آمریکا در رابطه با برنامه هسته‌ای هند اشاره نمود. از جمله «همکاری‌های هسته‌ای غیرنظامی هند و آمریکا: علل و پیامدها»: نوذر شفیع (۱۳۸۵) که در این مقاله رابطه آمریکا و هند به عنوان یک نقطه عطف در روابط دو کشور قلمداد شده به گونه‌ای که در پرتو آن، رابطه دو کشور پس از نیم قرن وارد فصل تازه‌ای شده است. نگارنده ضمن ترسیم تحولاتی که در ماهیت سیاست خارجی هند طی سال‌های اخیر حادث شده، آن را مبنای ارتقای روابط دهلی نو - واشنگتن برشمرده و معتقد است همکاری‌های هسته‌ای هند و آمریکا به رغم محدودیت‌ها و مشکلاتی که پیش روی آن وجود دارد، در نهایت تحقق می‌یابد. باجیانی و بنی‌اسدی (۱۳۸۰) مقاله‌ای تحت عنوان «روابط هند و آمریکا در زمان جورج بوش» که در این مقاله به روابط ایالات متحده و حمایت این کشور از برنامه هسته‌ای هند اشاره می‌کند. در این کتاب به دوران جورج بوش و حادثه ۱۱ سپتامبر گوشه چشمی داشته و علل حمایت آمریکا را از فعالیت هسته‌ای هند، مقابله با گروه‌های تروریستی عنوان می‌کند. همینطور «جایگاه حوزه انرژی در چشم‌انداز دیپلماسی نوین انرژی هند»: امیر مهدوی (۱۳۹۰) که در این کتاب به طور مفصل به شرحی از اهداف کشور هند و حامیان این کشور در پیگیری برنامه هسته‌ای می‌پردازد.

در زمینه بررسی فعالیت‌های هسته‌ای در پاکستان نیز مقالات و کتاب‌هایی به عرصه چاپ رسیده است که از جمله آنها؛ «بررسی قابلیت‌ها و محدودیت‌های فناوری هسته‌ای پاکستان»: سید محمد رئیس‌زاده (۱۳۷۷) که انگیزه دستیابی

کشورهای جهان سوم بویژه پاکستان به سلاح هسته‌ای، در قالب الگوی‌های مختلف اقتصادی، هنجاری و سیاست داخلی را مورد بررسی قرار می‌دهد که ضمن بررسی فرایندهای قانونی و غیرقانونی تلاش‌های پاکستان و ارائه آمارهایی از واردات هسته‌ای این کشور، موضع سایر کشورها را در این فرایند بررسی می‌کند. همچنین «روابط هسته‌ای پاکستان و آمریکا از ۱۹۴۷ تا ۲۰۱۰»: دکتر شهروز ابراهیمی (۱۳۹۰) به رقابت پاکستان در مقابل هند، به عنوان اصلی‌ترین انگیزه این کشور برای دستیابی به سلاح هسته‌ای اشاره می‌کند. در این مقاله ایالات متحده آمریکا علی‌رغم نگرانی از این موضوع، تا پیش از حادثه ۱۱ سپتامبر از اتمی شدن پاکستان احساس نگرانی نمی‌کرد. ولی با وقوع حادثه مذکور که بنیان آن در افغانستان مأوا داشتند، آمریکا را بشدت هراسناک کرد.

در تمامی این نوشتارها به طور جداگانه و منفک متغیرها مورد بررسی قرار گرفته‌اند. اما آنچه که این پژوهش را از آثار مذکور متمایز می‌کند، تطبیق و مقایسه میان نحوه برخورد آمریکا با برنامه هسته‌ای هند و پاکستان با کشور ایران است.

۱-۶- اهداف پژوهش

ارتباط موضوع با منافع ملی جمهوری اسلامی ایران در دو حوزه اقتصادی و سیاسی محرک و انگیزه اصلی محقق برای انجام این پژوهش است، چرا که مقابله آمریکا با برنامه هسته‌ای کشور ارتباط مستقیمی با اقتصاد و سیاست کشور ما دارد و هرگونه مخالفتی در رابطه با برنامه هسته‌ای نظام جمهوری اسلامی ایران موجب کاهش نرخ توسعه کشور می‌گردد. لذا با تبیین و مقایسه میان برخوردهای آمریکا در مقابل فعالیت‌های هسته‌ای نظام جمهوری اسلامی ایران با فعالیت‌های هسته‌ای هند و پاکستان و نیز بررسی علت این تفاوت، اهداف اصلی مخالفت‌های این کشور را با برنامه هسته‌ای کشور ایران مشخص خواهیم نمود.

۱-۷- بیان روش و انجام مراحل کار تحقیق

در نگارش این پایان‌نامه از روش توصیفی - تحلیلی استفاده شده است و گردآوری داده‌ها بصورت کتابخانه‌ای و از طریق جمع‌آوری اطلاعات از منابع مختلف شامل کتب مرتبط، پایگاه‌ها و بانک‌های اطلاعاتی و ... می‌باشد.

فصل دوم

چگونگی شکل‌گیری دستیابی به انرژی هسته‌ای و تلاش‌های بین‌المللی برای قاعده‌مندسازی آن

- مقدمه
- انرژی هسته‌ای و تاریخچه شکل‌گیری آن
- استفاده غیر صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای
- خلاصه فصل

مقدمه

علوم و فنون هسته‌ای، جزء فناوری‌های پیشرفته و برتر در عصر کنونی محسوب می‌شود. امروزه، نقش این علوم در گسترش دانش بشری، تسلط بر طبیعت و تأمین رفاه و پیشرفت زندگی بشر، غیرقابل تردید بوده و به درستی می‌توان آن را از عناصر و محورهای اصلی توسعه پایدار و از عوامل مهم اقتدار یک کشور به شمار آورد.

این انرژی در حال حاضر به عنوان یکی از فاکتورهای اصلی تولید در کنار سایر عوامل تولید نقش آفرینی می‌کند. وابستگی روز افزون بشر در بیشتر فرایندها به این عامل تولید، حقیقتی انکارناپذیر است. از طرفی انرژی هسته‌ای و مسائل مرتبط با آن نظیر تولید، توزیع و مصرف در فرایند توسعه اقتصادی جایگاه ویژه‌ای را به خود اختصاص داده است به طوری که تأمین انرژی پایدار از اهداف مهم توسعه یک کشور به شمار می‌رود. هم اکنون با توجه به مفاهیم امنیت ملی، امنیت همه کشورهای جهان در گرو دسترسی مطمئن به انرژی هسته است (یوسف پور و رحیمی، ۱۳۸: ۳۶). در طول نیم قرن گذشته این فناوری در نتیجه تلاش پیگیر پژوهشگران، نقش مهمی در رشد صنعت، کشاورزی و پزشکی ایفا نموده است. استفاده از رادیو ایزوتوپها در تشخیص و درمان بیماری‌ها، به کارگیری فناوری هسته‌ای در تولید برق و تولید مواد با خواص ویژه و نیز تولید گونه‌های مقاوم محصولات کشاورزی نسبت به آفات کم آبی، تنها شماری از استفاده‌های گوناگون این علم است (غریب آبادی، ۱۳۸۶: ۴۹).

با توجه به امتیازات استفاده از انرژی هسته‌ای نسبت به سایر منابع سوختی و نیز مطرح شدن بحث آلودگی محیط زیست پرداختن به این مبحث از اهمیت خاصی برخوردار است. همچنین از آنجا که یکی از دغدغه اصلی دولتمردان جمهوری اسلامی ایران دستیابی به این مهم است و در این راستا با مشکلات بین‌المللی عدیده مواجهه شده است، در ادامه مبحث، به چگونگی شکل‌گیری آن و نیز موارد استفاده آن و نیز تلاش‌های بین‌المللی در جهت هدایت این انرژی می‌پردازیم.

۲-۱- انرژی هسته‌ای^۱ و تاریخچه شکل‌گیری آن

سه قرن قبل از میلاد حضرت مسیح، یکی از دانشمندان یونان به نام «دموکریت»^۲ پس از دقت فراوان و مطالعات زیاد پیرامون اشیاء مختلف و بررسی‌های همه جانبه نتیجه گرفت که؛ تمامی اشیاء از ذرات ریزی به نام «اتم»^۳ تشکیل شده است. دموکریت می‌گفت اتم غیرقابل شکست است. نزدیک به دو هزار سال پس از دموکریت، دانشمند انگلیسی «جان

^۱. Nuclear Energy

^۲. Democrit

^۳. Atom

دالتون^۱ با مطالعه علمی بر روی اشیاء و با توجه به نظریه دموکریت گفت: «تمامی اشیاء از ذرات گوی مانند بسیار ریزی درست شده‌اند. وی برخلاف دموکریت که تفاوت اشیاء را در شکل اتمی آنها می‌دانست، تفاوت را در جرم و اندازه آنها اعلام کرد. دالتون همچون دموکریت معتقد بود که اتم را نمی‌توان شکست و تجزیه کرد. سالها پس از مرگ دالتون، نظریه وی همواره مورد تأیید دانشمندان فیزیک بود. در میانه قرن بیستم «آلبرت اینشتین»^۲ دانشمند آلمانی مقیم آمریکا به این نتیجه رسید که اتم نیز قابل شکستن است. اینشتین معتقد بود چنانچه هسته اتم شکافته شود انرژی خارق العاده‌ای آزاد می‌شود (بشارتی ۱۳۸۲: ۳۰۳).

بعدها «اوپن هایمر»^۳ دستیار معروف اینشتین موفق شد نظریه استاد خود را اجرایی کند و انرژی توفنده و بی‌رقیب حاصل از شکستن هسته اتم را آزاد نماید. به دنبال این امر، دانشمندان توانستند با آزاد کردن و کنترل انرژی عظیم حاصل از شکستن هسته اتم، تحولات شگفت‌انگیز و فوق‌العاده‌ای در جهان به وجود آورند و بشر را از فرایند این فناوری ارزشمند بهره‌مند سازند (همان: ۳۰۴).

تاریخچه استفاده و بهره‌برداری بطور کامل از انرژی هسته‌ای به یک قرن پیش برمی‌گردد. پنجاه سال پیش، اولین انتشار انرژی هسته‌ای کنترل شده توسط انریکو فرمی^۴ در ۲ دسامبر ۱۹۴۲ صورت گرفت. و در سال ۱۹۵۳ برنامه بهره‌برداری از امکانات هسته‌ای به منظور فعالیت‌های صلح‌آمیز انجام شد. این امر با نظارت و ریاست ایالات متحده آمریکا که خود را ناجی دنیا می‌دانست صورت گرفت (Heineman, ۱۹۹۲: ۵۵۶).

قبل از شروع جنگ جهانی دوم، فیزیک هسته‌ای در اتحاد جماهیر شوروی سابق و دیگری کشورهای اروپایی و نیز آمریکا صرفاً یک علم بود که تنها در نشریات منتشر می‌شد. ایالات متحده از جمله اولین کشورهایی بود که در تلاش در جهت تحقیقات هسته‌ای بود. این کشور در سال ۱۹۴۳، مجموعه‌ای از فیزیکدانان را به منظور تحقیق در زمینه علوم هسته‌ای جمع‌آوری نمود (Avrorin et al., ۱۹۹۹: ۴۰۳).

براساس آمار بدست آمده از دستیابی کشورها به تسلیحات هسته‌ای، آمریکا بعنوان اولین کشور در دستیابی به این پدیده است. این کشور در سال ۱۹۴۵ به تسلیحات هسته‌ای دست پیدا کرد. چنانکه در همین سال نیز از آن برای مقابله با کشور ژاپن استفاده کرد. این کشور بعنوان عضو دائم شورای امنیت است که خود را در رأس سایر کشورها برای برقراری صلح جهانی می‌داند. این کشور که دارای ۷۷۰۰ کلاهک هسته‌ای است امضا کننده

^۱. John Dalton

^۲. Albert Einstein

^۳. Open Haiemer

^۴. Enrico Fermi

پیمانهای بین‌المللی برای کاهش و محدود کردن استفاده از آن است که در ادامه به شرح این پیمانها می‌پردازیم.

روسیه بعنوان دومین کشور در دستیابی تسلیحات هسته‌ای است. این کشور در سال ۱۹۴۹ به فناوری هسته دست پیدا کرد. پس از این بود که میان این کشور و ایالات متحده بر سر تولید و تکثیر سلاح‌های هسته‌ای رقابت تنگاتنگی برقرار گردید. هم‌اکنون کشور روسیه دارای ۸۵۰۰ کلاهک هسته‌ای است.

کشور انگلیس سومین کشور دستیابی به تسلیحات هسته‌ای محسوب می‌شود. این کشور نیز در سال ۱۹۵۲ توانست به تسلیحات هسته‌ای دست پیدا کند. این کشور دارای ۲۲۵ کلاهک هسته‌ای است. همچنین این کشور از امضا کنندگان معاهدات بین‌المللی بشمار می‌رود.

چهارمین کشوری که به تسلیحات هسته‌ای دست پیدا کرد فرانسه بود که در سال ۱۹۶۰ به آن دست پیدا کرده اکنون نیز دارای ۳۰۰ کلاهک هسته‌ای است. این کشور از امضا کنندگان معاهده NPT و از اجرا کنندگان CTBT (در ادامه به شرح آنها می‌پردازیم) است.

چین پنجمین کشوری است که در سال ۱۹۶۴ به تسلیحات هسته‌ای دست پیدا کرده و هم‌اکنون نیز دارای ۲۵۰ کلاهک هسته‌ای است. این کشور نیز از امضا کنندگان معاهدات منع تولید و تکثیر تسلیحات هسته‌ای است.

هند ششمین کشور در زمینه دستیابی به تسلیحات هسته‌ای است که در سال ۱۹۷۴ به آن دست پیدا کرده و دارای ۱۱۰ کلاهک هسته‌ای می‌باشد این کشور به دلایلی که در فصل‌های آتی به آن می‌پردازیم از امضا تعهدات بین‌المللی مبنی بر کاهش و منع تولید سلاح‌های هسته سر باز زده است.

پاکستان نیز که خود را در رقابت با هند دید با دستیابی این کشور به منظور عقب نماندن از عرصه رقابت نظامیگری در سال ۱۹۸۸ به سلاح‌های هسته‌ای دست پیدا کرد که دارای ۱۲۰ کلاهک هسته‌ای نیز می‌باشد. این کشور نیز همچون هند از امضای تعهدات بین‌المللی امتناع کرده است.

هشتمین کشور دارای تسلیحات هسته‌ای کره شمالی است که در سال ۲۰۰۶ به آن دست پیدا کرده و دارای ۱۰ کلاهک هسته‌ای است. این کشور اگر چه ابتدا NPT را امضا نمود اما بعدها از آن سر باز زد همچنین از امضای CTBT نیز سر باز زد.

آخرین کشوری که به داشتن تسلیحات هسته‌ای بسیار مشکوک است رژیم صهیونیستی است. این رژیم هیچگاه علنا اعلام به داشتن تسلیحات هسته‌ای نکرده است اما امضای تعهدنامه CTBT بیانگر وجود تسلیحات هسته‌ای این کشور است (۲۰۱۴: United Nations Office for Disarmament Affairs).

جدول تاریخچه دستیابی کشورها به تسلیحات هسته‌ای

ردیف	کشور	دستیابی به بمب	تعداد حدودی کلاهک هسته‌ای	وضعیت معاهدات بین المللی
۱	آمریکا	۱۹۴۵	۷۰۷۰۰	ان پی تی امضاکننده
۲	روسیه	۱۹۴۹	۸۰۵۰۰	ان پی تی امضاکننده
۳	بریتانیا	۱۹۵۲	۲۲۵	ان پی تی اجراکننده
۴	فرانسه	۱۹۶۰	۳۰۰	ان پی تی اجراکننده
۵	چین	۱۹۶۴	۲۵۰	ان پی تی امضاکننده
۶	هند	۱۹۷۴	۹۰ تا ۱۱۰	ان پی تی عدم امضا
۷	پاکستان	۱۹۹۸	۱۰۰ تا ۱۲۰	ان پی تی عدم امضا
۸	کره شمالی	۲۰۰۶	کمتر از ۱۰	ان پی تی خروج
۹	اسرائیل	نامشخص	۸۰	ان پی تی عدم امضا

۲-۲- استفاده صلح آمیز از انرژی هسته‌ای

در دهه ۱۹۷۰ در ایالات متحده به دلیل مصرف بیش از حد منابع سوختی همچون نفت و گاز و مشکلات این کشور در تأمین این منابع موجب شد بخش مهمی از بودجه کشور را صرف تحقیق در زمینه انرژی جایگزین نماید (Heineman, ۱۹۹۲: ۵۵۷). در پی این امر یک عقیده رایج مبنی بر راه‌اندازی یک منبع انرژی برای پاسخ به بحران نفت بوجود آمد که در این راستا انرژی هسته‌ای بهترین گزینه بود. این انرژی یک جایگزین مناسب برای سوخت‌های فسیلی بوده که در مقایسه با این منابع بسیار ارزانتر، به صرفه‌تر و مهم‌تر اینکه فاقد گازهای گلخانه‌ای است (Heineman, ۱۹۹۲: ۵۵۷). به عبارت دیگر، کمبود و عدم دسترسی به منابع انرژی و نیز افزایش جمعیت موجب تلاش برای دستیابی به یک انرژی جایگزین که همان انرژی هسته‌ای است، گردید.

در روند حرکت جهانی به سوی یک توسعه پایدار، شناخت آسیب‌های زیست محیطی ناشی از بخش انرژی، امری ضروری محسوب می‌شود. در این راستا، توجه به میزان انتشار گازهای آلاینده و گلخانه‌ای ناشی از بخش‌های مختلف